

Snežana Ferjančić

Filozofski fakultet

Univerzitet u Beogradu

REGRUTACIJA PODUNAVSKIH LEGIJA: XV APOLLINARIS

APSTRAKT: U regrutaciji legije XV Apollinaris jasno se razlikuju dva perioda, povezana sa istorijom ove jedinice. U prvoj polovini I veka, do njenog odlaska na istok, prevlađuju vojnici iz severne Italije, dok je broj provincijalaca relativno mali. Po povratku legije na srednji tok Dunava, ovaj odnos se promenio u korist vojnika iz provincija. Područje regrutacije je znatno prošireno, a počela je i lokalna regrutacija u Panoniji. U ovom razdoblju u je posvedočeno i prisustvo vojnika iz istočnih provincija Carstva.

KLJUČNE REČI: Panonija, legija XV Apollinaris, regrutacija, *origo*.

Provincije na srednjem i donjem toku Dunava – Panonija i Mezija – imale su stalnu legijsku posadu još od prvih decenija I veka. Kontinuirano prisustvo vojske u ovim oblastima snažno je uticalo na romanizaciju domaćeg stanovništva. Mešanje domorodaca sa vojnicima i civilima u naseljima kraj legijskih logora svakako je ubrzavalo ovaj proces. Sa procesom romanizacije tesno je povezano i pitanje regrutacije legija koje su u doba principata bile stacionirane u Panoniji i Meziji.

Legija XV Apollinaris je, sa izvesnim prekidom, tokom čitavog I veka bila stacionirana u Panoniji. Lokacija njenog prvog logora nije pozdano utvrđena. U ranijoj historiografiji je prevladavalo mišljenje da je reč o Emoni, dok novija istraživanja ukazuju da bi ga možda trebalo tražiti i blizu granice sa Italijom. Datum premeštanja legije XV Apollinaris na Dunav, u Kamuntum, takođe nije precizno određen. To se moglo dogoditi već krajem 14. ili početkom 15. godine ili pod Klaudijem, 49. godine. Legija XV Apollinaris je u Kamuntumu ostala sve do početka Hadrijanove vladavine. Njen boravak u logoru prekinut je samo tokom

sedme decenije I veka, kada se od 63. do 71. godine nalazila na istoku. U okviru Hadrijanovih mera reorganizacije dunavskog limesa, 118/119. godine prekomandovana je u Malu Aziju, u Kapadokiju.¹

Regrutacija legije XV Apollinaris u prvoj polovini I veka

Podaci o poreklu vojnika legije XV Apollinaris, dobijeni analizom epigrafske grade, ukazuju u da se u regrutaciji ove jedinice jasno razlikuju dva razdoblja: pre odlaska na istok 63. godine i po povratku na Dunav. U prvom periodu dominiraju legionari iz Italije i to pre svega oni unovačeni u njenim severnim krajevima. Izgleda da su gradovi Venecije i Histrije (Ateste, Kremona, Tarvizijum, Tergeste, Verona i Vicetija) bili glavni izvor regruta. To je sasvim razumljivo, kada se ima u vidu da se ova oblast graničila sa Panonijom. Prirodno je da je legija XV Apollinaris popunjavana u neposrednoj blizini provincije u kojoj je bila stacionirana. Druge oblasti severne Italije – Ligurija (Hasta, *Augusta Bagiennorum*), Emilija (Favencija, Placencija) i Transpadana (Mediolanum) – davale su znatno manji broj vojnika. Samo jedan Italik nije bio sa severa. Reč je o Gaju Senciju Rufu iz Fesula u Etruriji (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 105). Dominacija vojnika iz severne Italije u legiji XV Apollinaris posledica je prakse, posvedočene još pod Tiberijem, da regruti iz centralnih i južnih krajeva Apeninskog poluostrva služe u pretorijanskoj gardi i gradskim kohortama u Rimu. Tacit beleži da su glavni izvor regruta za pomenute odrede bili Stari Lacijum, Etrurija i Umbrija.²

Među regrutima iz Italije posebnu pažnju zaslužuje Marko Ebutije Ver iz Mediolanuma u Emiliji (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 2). Njegova nadgrobna štela delimično rasvetljava poreklo porodice kojoj je pripadao. Spomenik je, za života, sebi i svojim bližnjima (ženi, sinovima, od kojih je Ver služio u legiji XV Apollinaris, te ocu i majci) podigao Lucije Ebutije Karion. Na poreklo sa Karionove strane ukazuju u imena njegovih dede i babe tj. pradede i prababe našeg vojnika. Sudeći prema njima, Marko Ebutije Ver je potekao iz porodice etrursko-keltskog porekla. Pradede nosi etrursko ime *Lucumo*, posvedočeno u Rimu, severnoj Italiji i Betici.³ Prababa je možda pripadala domaćem, keltskom stanovni-

¹ O boravku legije XV Apollinaris u Panoniji cf. E. L. Wheeler, *Legio XV Apollinaris: From Carnuntum to Satala-and beyond*, u: *Les legions de Rome sous le Haut-Empire. Actes du Congres de Lyon (17–19 septembre 1998)*, ed. Y. le Bohec, C. Wolff, Lyon 2000, 270 sqq.; M. Mosser, *Die Steindenkmaler der legio XV Apollinaris*, Wien 2003, 138 sqq. O datumu premeštanja u Kapadokiju cf. K. Strobel, *Zur Dislozierung der romischen Legionen in Pannonien zwischen 89 und 118 n. C nr.*, *Tyche* 3, 1988, 195 sqq., 214.

² Tac. *Ann.* IV 5.

³ *OPEL* III 37.

štvu severne Italije. Na tu pretpostavku upućuje njeno ime *Cobruna* koje se svrstava u keltski onomastikon.⁴

Kao triba trojice veterana iz Italije navedena je *Claudia*, iako su oni potekli iz gradova upisanih u druge tribe. Lucije Licinije Lepid i Lucije Armentijak bili su iz Verone u Veneciji i Istriji, čija je triba *Pubilia* (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 56, 80),⁵ dok je Lucije Valerije Kladens bio rođen u Favenciji u Emiliji, čija je triba *Polia* (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 67).⁶ Neslaganje tribe sa rodnim gradom moglo bi se, u Lepidovom slučaju, lako objasniti na sledeći način. Njegova nadgrobna štela je pronađena u Sombatelju i datovana je u sredinu I veka.⁷ Sva je prilika da je učestvovao u Klaudijevoj dedukciji u Savariji. Kada je dobio zemlju na teritoriji novoosnovane kolonije, uzeo je i njenu tribu, a to je bila *Claudia*.⁸ Isto verovatno važi i za drugu dvojicu veterana – Armentijaka i Kladensa. Izloženoj pretpostavci odgovara i datovanje njihovih nadgrobničkih štela. Armentijakova je nastala pod Klaudijem ili Neronom, a Kladensova između 41. i 71. godine.⁹ Treba napomenuti da su njih dvojica posle izvesnog vremena odlučila da se vrate u Kamuntum. Tendencija povratka u nekadašnji logor ili provinciju u kojoj su služili posvedočena je i među veteranima naseljenim u Italiji.¹⁰ Sasvim je razumljiva, jer su vojnici više voleli da se vrate u oblasti i gradove koje su poznavali i u kojima su proveli veći deo života, nego da ostanu u nepoznatoj sredini gde su dobili zemlju.

Podaci o rasprostranjenosti triba ukazuju da bi redovima italjskih regruta trebalo pridružiti još nekolicinu vojnika legije XV Apollinaris. Lucije Kaucije mogao je biti iz Ostije u Lacijumu, Placencije u Emiliji ili Bergomumu u Transpadani, jer su građani ovih gradova, kao i on, pripadali tribi *Voturia* (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 42).¹¹ Prednost bi trebalo dati Placenciji ili Bergomumu, jer su u legiji XV Apollinaris u prvoj polovini I veka preovladavali regruti iz severne Italije. Kao triba dvojice vojnika data je *Lemonia*, takode posvedočena samo na Apeninskom poluostrvu.¹² Poreklo jednog od njih dvojice – Kvinta Juvencija moguće je nešto bliže odrediti (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 11). Podaci

⁴ A. Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz* I, Leipzig 1894, 1055. O raširenosti imena *Cobruna* u zapadnim provincijama i severnoj Italiji cf. *OPEL* II 67.

⁵ W. Kubitschek, *Imperium Romanum trihutim discriptum*, Pragae-Vindobonae-Lipsiae 1889, 116.

⁶ Kubitschek, *Imp. Rom.* (n. 5), 96.

⁷ Mosser, *Steindenkmäler* (n. 1), 192 ad n° 56.

⁸ G. Forni, Die römischen Tribus in Pannonien, *Tribu Romane IV, Scripta minora*, Roma 2006, 17.0 osnivanju Savarije i dedukciji veterana cf. S. Ferjančić, *Naseljavanje legijskih veterana u balkanskim provincijama I–III vek n.e.*, Beograd 2002, 21 sqq.

⁹ Mosser, *Steindenkmäler* (n. 1), 196 ad n° 67, 203 ad n° 80.

¹⁰ Tac. *Ann.* XIV 27.

¹¹ Kubitschek, *Imp. Rom.* (n. 5), 272.

¹² Kubitschek, *Imp. Rom.* (n. 5), 271.

o rasprostranjenosti gentilnog imena *Iuventius* ukazuju da bi mogao biti iz severne Italije.¹³ U obzir bi pre svega došli gradovi Bononija u Emiliji i Parencijum u Veneciji i Histriji, jer su njihovi građani bili upisani u tribu *Lemonia*.¹⁴ Sličan je slučaj i sa veteranom Publijem Fuficijem (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 17). On je takođe bio Italik, jer su tribi *Camilla*, u koju je bio upisan, pripadali samo gradovi na Apeninskom poluostrvu.¹⁵ Fuficijeva odluka da se posle časnog otpusta iz vojne službe nastani u Akvileji pruža dodatne indicije o njegovom poreklu. Verovatno je unovačen u nekom gradu severne Italije, pre svega Venecije i Histrije, gde se nalazi i Akvileja. Pored toga, ova oblast je u prvoj polovini I veka bila glavni izvor regruta legije XV Apollinaris. Kubiček je u njoj naveo samo dva grada upisana u tribu *Camilla* – Atriju i Polu (sa znakom pitanja).¹⁶ Triba Pole je, međutim, bila *Velina*, iako su u gradu posveđene i *Camilia* i *Pupinia*.¹⁷ Stoga se čini verovatnijim da je Publije Fuficije, ukoliko je bio iz Venecije i Histrije, regrutovan u Atriji. Posle *honesta missioje* odlučio da se nastani u Akvileji, koja je, kao jedan od najvećih gradskih centara severne Italije, pružala dobre uslove za povratak civilnom životu. Redovima italskih regruta treba priključiti i vojnike upisane u tribe *Menenia*, *Polia*, *Pomptina*, *Pubilia*, *Stellatina* i *Voturia*. Pomenutim tribama pripadali su samo gradovi u Italiji.¹⁸

Legija XV Apollinaris je u prvoj polovini I veka popunjavana i provincijalcima, ali su oni bili znatno malobrojniji u odnosu na Italike. Epigrafski izvori ukazuju da je regrutacija vršena prevashodno u zapadnim provincijama carstva. Četvorica legionara su unovačena u Narbonskoj Galiji, provinciji koja je predstavljala jedan od glavnih izvora vojnika i za hispanse i rajnske legije.¹⁹ Kao *origo* trojice navedeni su gradovi koji su status kolonije uživali još u doba republike, odnosno ranog carstva. Kolonija Narbona je osnovana 118. godine pre n.e., Arelata je pomenuti rang stekla pod Cezarom, a Reji i Vijena pod Avgustom.²⁰ Sudeći prema epigrafskom materijalu, dvojica vojnika legije XV Apollinaris regrutovana su u susedstvu Panonije, u Noriku. Posebno treba

¹³ A. Mócsy, *Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkrigen*, Budapest 1959, 155; G. Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg 1969, 91; *OPEL* II 211.

¹⁴ Kubitschek, *Imp. Rom.* (n. 5), 95, 113; Mosser, *Steindenkmäler* (n. 1), 170 ad n° 11 smatra da je Invencije rođen u Bononiji.

¹⁵ Kubitschek, *Imp. Rom.* (n. 5), 270.

¹⁶ Kubitschek, *Imp. Rom.* (n. 5), 108, 114.

¹⁷ B. F. Tamaro, *Inscriptiones Italiae* X/1, p. VIII.

¹⁸ Kubitschek, *Imp. Rom.* (n. 5), 271 sq. Za tribu *Polia* cf. F. Vittinghoff, Die rechtliche Stellung der *canabae legionis* und die Herkunftsangabe *castris*, *Chiron* 1, 1971, 310.

¹⁹ J. C. Mann, *Legionary Recruitment and Veteran Settlement During the Principate*, London 1983, Table 7, 11, 13.

²⁰ E. Ziebarth, *RE Suppl.* VII 1940, 526, s. v. *Narbo*; Ihm, *RE* II 1896, 634, s. v. *Arelate*; Haug, *RE* IIA 1914, 526, s. v. *Reii*; *Neue Pauly* XII/2, 202, s. v. *Vienna*.

pomenuti Tita Barbija Kvinta, koji je u našoj jedinici služio sredinom I veka (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 97). On je bio rođen u Laurijakumu u Noriku, gde je i sahranjen zajedno sa svojim roditeljima. Kvintov otac Aul Barbije Gratus verovatno se u Laurijakum, gde je od Tiberijeve vlade postojala trgovačka postaja,²¹ preselio iz Akvileje. Na tu mogućnost ukazuje triba *Velina* u koju je bio upisan kao i građani Akvileje.²² Pored toga, pomenuti grad u severnoj Italiji bio je postojbina roda Barbijevaca.²³ Kao *origo* Publija Valerija Alpina naveden je toponim *Glanat(ia)* (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 54). Reč je o *civitas Glannatina* ili *Glanatica* u Alpima, posvedočenoj u spisu *Notitia Galliarum*,²⁴ čijim je stanovnicima Neron 63. godine dodelio *ius Latii*.²⁵

Već smo napomenuli daje regrutacija za legiju XV Apollinaris prevashodno vršena u zapadnim provincijama. Od istočnih je posvedočena samo Makedonija. Četverica legionara su u Kamuntum došla iz Tesalonike i Filipa. Pretpostavlja se da su regrutovani u vreme delmatsko-panonskog ustanka, da bi se redovi legije popunili u kriznim vremenima.²⁶ Izgleda da bi legionarima iz Makedonije trebalo priključiti i veterana Aufidija Suru čiji je *origo* naveden u skraćenom obliku kao *Heupo()* (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 71). Još je Domaševski pretpostavio da je reč o Heliopolisu u Siriji.²⁷ Skraćenica *Heupo()* mogla bi se, međutim, razrešiti i kao *Heupo(ria)*, pa bi se rodni grad našeg veterana mogao identifikovati sa Euporijom u Makedoniji.²⁸

Kod jednog broja vojnika, koji su u legiji XV Apollinaris služili u prvoj polovini I veka, podaci o tribama pružaju izvesne indicije o poreklu. Trojica su pripadala tribi *Velina* (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 3, 4, 70). Budući da je u prvoj polovini I veka severna Italija bila glavni izvor regruta, njihov zavičaj bi najpre trebalo tražiti u Akvileji, jedinom gradu ove oblasti upisanom u pomenutu tribu.²⁹ Ne treba, međutim, sasvim odbaciti ni mogućnost da su regrutovani u nekom drugom italskom gradu, čiji su građani pripadali tribi *Velina*, ili u Palmi ili Polenciji u Tarakonskoj Hispaniji.³⁰ Među pomenutom trojicom vojnika treba izdvojiti Gaja Klodija Sekunda (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 4). Njegova

²¹ G. Alföldy, *Noricum*, London–Boston 1974, 75.

²² Kubitschek, *Imp. Rom.* (n. 5), 106.

²³ J. Šašel, Barbii, *Opera selecta*, Ljubljana 1992, 99 sqq.

²⁴ *Not Gall.* XVII 7.

²⁵ J.-C. Passeron, P. Veyne, Un vétéran qui fit banqueter un pagus, *Gallia* 61, 2004, 280.

²⁶ F. Papazoglou, Quelques aspects de l'histoire de la province de Macedoine, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* II 7.1, Berlin – New York 1979, 343.

²⁷ A. von Domaszewski, Ausgrabungen in Carnuntum, *Archäologisch-epigraphische Mittheilungen aus Österreich*, 11, 1886, 10 ad n° 10.

²⁸ O Europiji cf. F. Papazoglou, *Les villes de Macédoine à l'époque romaine*, Athènes 1988, 359 sqq.

²⁹ Kubitschek, *Imp. Rom.* (n. 5), 272.

³⁰ Kubitschek, *Imp. Rom.* (n. 5), 272.

porodica se preselila u Emonu, gde je služio početkom I veka. Na to ukazuje okolnost da je zajedno sa njim sahranjena i njegova sestra Klodija Tercija. Dvojica vojnika legije XV Apollinaris mogla bi biti iz Italije ili Stobere u Makedoniji, na osnovu podataka o rasprostranjenosti tribe *Scaptia* (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 84, 104).³¹ Sudeći prema tribi *Teretina*, zavičaj Gaja Fabija trebalo bi tražiti u Lacijumu ili Kampaniji ili je možda u pitanju Arelata u Narbonskoj Galiji (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 55).³² Treba napomenuti daje u legiji XV Apollinaris već posvedočen jedan vojnik iz pomenute Cezarove kolonije. Dvojica legionara, upisana u tribu *Tromentina*, verovatno su unovačena u Italiji (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 8, 108). U obzir dolaze i Salona, Narona i Epidaurum u Dalmaciji. Sva tri grada supripadala pomenutoj tribi, a gradsku autonomiju su dobila još za vreme Cezara.³³ Petorica vojnika iz tribe *Pupinia* verovatno su regrutovana u nekom italskom gradu ili Beterama u Narbonskoj Galiji (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 44 [2], 106, 112, 160).³⁴ Tercije Tesije, koji je pripadao tribi *Voltinia*, mogao je u Kamuntum doći iz Italije, Narbonske Galije ili Filipa u Makedoniji (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 6).³⁵ Podaci o poreklu Kvinta Magija su nepotpuni (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 150). Od naziva tribe sačuvana su samo prva dva slova: *PU*. U obzir dolaze *Pu[b(lilia)]* i *Pu[p(inia)]*. Prvoj tribi su pripadali samo gradovi u Italiji, a drugoj i Betere u Narbonskoj Galiji.³⁶

Regrutacija legije XV Apollinaris u prvoj polovini I veka

Italia – 42	Verona	4	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 23, 56, 80, 133.
	Cremona	4	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 43, 65, 107, 125.
	Tergeste	3	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 52, 78, 197.
	Augusta Bagiennorum	2	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 64, 109.
	Faventia	2	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 30, 67.
	Mediolanum	2	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 2, 32
	Vicetia	2	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 40, 172.
	Ateste	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 196.
	Atria ?	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 17.
	Faesulae	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 105.
	Hasta	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 69.

³¹ Kubitschek, *Imp. Rom.* (n. 5), 272.

³² Kubitschek, *Imp. Rom.* (n. 5), 272; Forni, Epigraphica III, *Le tribu romane IV* (n. 8), 508. idem, *Il reclutamento delle legioni da Augusto a Docleziano*, Milano–Roma 1953, 164 svrstava Fabija među vojnike iz Arelate.

³³ G. Alföldy, *Bevölkerung und Gesellschaft in der römischen Provinz Dalmatien*, Budapest 1965, 103 sq.; J. J. Wilkes, *Dalmatia*, London 1969, 222 sqq, 248, 252 sqq.

³⁴ Cf. Kubitschek, *Imp. Rom.* (n. 5), 271.

³⁵ Kubitschek, *Imp. Rom.* (n. 5), 272.

³⁶ Kubitschek, *Imp. Rom.* (n. 5), 271. Mócsy, *Bevölkerung* (n. 13), 237, n 154/57 smatra da je Magije regrutovan u Beterama u Narbonskoj Galiji.

	Mutina	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 16.
	Opitergium	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 57.
	Placentia	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 104.
	Tarvisium	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 126.
	Pollia	4	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 39, 122, 138, 181.
	Publilia	4	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 15, 102, 151, 175.
	Lemonia	2	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 11, 207.
	Voturia	2	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 42, 121.
	Menenia	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 75.
	Pomptina	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 124.
	Stellatina	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 74.
Macedonia – 4	Philippi	3	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 58, 76, 191.
	Euporia ?	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 71.
	Thessalonica	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 41.
Gallia Narbonensis – 4	Arelate	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 12.
	Narbo	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 19.
	Reii	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 171.
	Vienna	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 129.
Noricum – 2	luvavum	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 173.
	Lauriacum	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 97.
Alpes – 1	Civitas Glanatina	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 54.

Regrutacija legije XV Apollinaris u drugoj polovini I veka

Sastav legije XV Apollinaris znatno se izmenio u drugoj polovini I veka, posle njenog povratka na dunavski limes. Broj legionara iz provincija primetno je porastao u odnosu na Italike. Podaci o poreklu ukazuju daje i područje regrutacije prošireno kako na zapadu tako i na istoku carstva. U prethodnom periodu su u legiji XV Apollinaris posvedočeni vojnici iz Narbonske Galije, Norika, alpskih provincija i Makedonije. Sada se javljaj u i legionari iz Germanije, Lugdunumske Galije, Panonije, Trakije i Sirije.

Čini se da su glavni izvor regruta u zapadnom delu carstva predstavljale Germanija i galske provincije. Najveći broj vojnika – njih petorica – došao je u Kamuntum sa Rajne. Svi su unovačeni u Klaudijevoj veteranskoj koloniji *Ara Agrippinensium*, osnovanoj 50. godine.³⁷ Treba napomenuti da je u epitafu Lucija Kalpumija Pudensa, datovanom oko 75. godine, grad nazvan *Ara Ubiorum* (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 38). Taj naziv je opidum Ubijaca poneo kada je oko 8. godine pre n.e. po-

³⁷ Tac. *Ann.* XII 25.

stao središte kulta Avgusta i Rome.³⁸ Rekrutacija legije XV Apollinaris je tokom druge polovine I veka vršena i u galskim provincijama. Dvojica vojnika su unovačena u Narbonskoj Galiji, u Vijeni, odnosno Diniji. Vijena je status kolonije stekla pod Avgustom.³⁹ Dinija, središte alpskog plemena Bodionitka u provinciji *Alpes Maritimae*, priključena je Narbonskoj Galiji pod Galbom.⁴⁰ Nadgrobna štela Marka Anicija Cenzora nastala je najranije 89. godine (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 96). S obzirom daje služio 19 godina, nema sumnje daje u legiju XV Apollinaris stupio kad je njegov rodni grad već bio u sastavu Narbonske Galije. Tit Flavije Ajanije je regrutovan u Lugdunumskoj Galiji. Njegov *origo* je dat u skraćenom obliku *Lugi*() (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 82). Ptolemej spominje grad *Lugidunum* u Velikoj Germaniji,⁴¹ ali je malo verovatno da je naš legionar tamo unovačen. U Kamutnum je došao iz Lugdunuma, veteranske kolonije osnovane 43. godine pre n.e.⁴² Na to ukazuje i njegova triba *Galeria*, kojoj su pripadali i građani pomenutog grada.⁴³ Pošto je nadgrobna štela Flavija Ajanija nastala posle 91. godine,⁴⁴ pretpostavljamo da je građanska prava dobio od Vespazijana, Tita ili Domicijana, prilikom regrutacije. Rekrutacija za legiju XV Apollinaris je u drugoj polovini I veka nastavljena i u susedstvu Panonije. Dvojica vojnika su unovačena u Noriku, u Virunumu koji je osnovan pod Klaudijem.⁴⁵ U legiji XV Apollinaris je u drugoj polovini I veka posvedočen i jedan vojnik iz Trakije. Njegovo prisustvo u Kamuntumu ukazuje na proširivanje područja regrutacije naše jedinice. Gaj Julije Dolens bio je iz Apra, Klaudijeve veteranske kolonije (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 165).⁴⁶ Možda je pripadao domaćem stanovništvu, jer je nosio trački kognomen *Dolens*.⁴⁷

Legija XV Apollinaris je u drugoj polovini I veka popunjavana i vojnicima iz Panonije, što predstavlja značajnu novinu u odnosu na prethodno razdoblje. Lokalnarekrutacija je počela u zapadnim i južnim oblastima provincije koje su bile delimično romanizovane i gde je živio veći broj rimskih građana. Jedanaest vojnika je unovačeno u Savariji, Sirmijumu i Sisciji, gradovima koje su osnovali Klaudije i Flavijejci.

³⁸ T. H. Watkins, *Coloniae and ius Italicum in the Early Empire*, *Classical Journal* 78/4, 1983, 325.

³⁹ Cf. supra n. 20.

⁴⁰ Ihm, *RE* III 593, s. v. *Bodionitici*; idem, *RE* V 1903, 653, s. v. *Dinia*.

⁴¹ Ptol. *Geogr.* II 11, 13.

⁴² Mann, *Recruitment and Settlement* (n. 19), 9.

⁴³ Kubitschek, *Imp. Rom.* (n. 5), 217.

⁴⁴ Mosser, *Steindenkmaler* (n. 1), 204 ad n° 82.

⁴⁵ Alföldy, *Noricum* (n. 21), 81 sq.

⁴⁶ O osnivanju i karakteru Apra cf. Ferjančić, *Naseljavanje veterana* (n. 8), 98 sq.

⁴⁷ D. Detschew, *Die Thrakischen Sprachreste*, Wien 1957, 146 sq.; Alföldy, PND (n. 13),

Savarija je sigurno Klaudijeva veteranska kolonija,⁴⁸ dok se u slučaju Siscije i Sirmijuma pretpostavlja da su osnovane dedukcijom isluženih vojnika pod Flavijevcima.⁴⁹ Jedan pripadnik legije XV Apollinaris bio je iz Skarbantije, o kojoj će biti reči nešto kasnije. U drugoj polovini I veka počela je i regrutacija u naselju kraj legijskog logora u Kamuntumu. Nema sumnje daje Tit Flavije Sekundo, u čijem je epitafu kao *origo* navedeno *castris*, unovačen u kanabama (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 92).⁵⁰ Gaja Maksimija Bilenija su u nekropoli blizu logora sahranili majka, čije ime nije navedeno, i Valerije Prokul, otac ili drug po oružju (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 21). Prokulova veza sa pokojnikom nije do kraja razjašnjena. U petom redu epitafa, pre njegovog imena, stoji *prater*. Očigledno je u pitanju greška ali nije jasno da li je pogrešno napisana reč *pater*, sa jednim suvišnim slovom R, ili *frater*, gde je slovo F zamenjeno slovom P. U koliko je reč o bratu, to bi morao biti „brat po oružju“, sudeći prema različitom gentilnom imenu u odnosu na našeg vojnika.

Medu panonskim regrutima posebnu pažnju zaslužuju Petronije Verekundo i Marko Ulpije Dasije, jer su po svoj prilici pripadali domaćem stanovništvu. Petronije Verekundo je regrutovan u Skarbantiji, gde mu je nadgrobnu stelu podigla majka Petronija Januarija (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 63). Tiberije je u oblasti Skarbantije naselio veterane rimskih legija. Ova dedukcija, koja je naselju donela epitet *lulia*, nije bila praćena osnivanjem kolonije, kao što je to bilo uobičajeno u I veku. Skarbantija je gradsku autonomiju stekla pod Flavijevcima, kada je dobila status municipijuma. Krajem I veka, pod Domicijanom ili Trajanom, na gradskoj teritoriji su još jednom naseljeni veterani rimskih legija.⁵¹ Onomastički materijal ukazuje da je Petronije Verekundo možda potekao iz delimično romanizovane domorodačke porodice. Dvoje od šestoro njegove brace i sestara nose keltska *cognomina* – *Nivalis*?⁵² odnosno *Mussa*.⁵³ Skarbantija se nalazila na teritoriji Boja, koji su nosili ilirska i galska imena.⁵⁴ Onomastika svedoči i o stepenu romanizacije porodice našeg vojnika. Njegovi sestra i brat, kao i on sam, nose latinska *cogno-*

⁴⁸ Cf. Möcsy, *Bevölkerung* (n. 13), 37; Mann, *Recruitment and Settlement* (n. 19), 32; Ferjančić, *Naseljavanje veterana* (n. 8), 21 sqq.

⁴⁹ Cf. Möcsy, *Bevölkerung* (n. 13), 24, 77; Mann, *Recruitment and Settlement* (n. 19), 32; Ferjančić, *Naseljavanje veterana* (n. 8), 46, 52.

⁵⁰ O *origo castris* cf. A. Mosey, *Die origo castris und die canabae*, *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 13, 1965, 425 sqq.; Vittinghoff, *Chiron* 1, 1971, 299 sqq.; Y. Le Bohec, *L'Armée romaine*, Paris 1990, 84 sq.; S. E. P hang, *The Marriage of Roman Soldiers (13 BC – AD 235). Law and Family in the Imperial Army*, Leiden-Boston-Koln 2001, 329 sq.

⁵¹ Ferjančić, *Naseljavanje veterana* (n. 8), 119 sqq.

⁵² Holder, *Sprachschatz* II (n. 4), 752.

⁵³ Holder, *Sprachschatz* II (n. 4), 662.

⁵⁴ Möcsy, *Bevölkerung* (n. 13), 36; E. Swoboda, *Carnuntum, seine Geschichte und Denkmaler*, Graz-Koln 1958, 185.

*mina: Quartilla, Salutaris i Verecundus.*⁵⁵ Drugi vojnik, rođen u Sirmijumu, nosio je ilirski kognomen *Dasius* (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 49).⁵⁶ Njegova porodica je lako mogla pripadati redovima domaćeg stanovništva jugoistočne Panonije, čija je onomastika najvećim delom ilirska.⁵⁷ Dasije je, sudeći prema prenomenu i gentilnom imenu, rimsko građansko pravo dobio pod Trajanom.

U legiji XV Apollinaris je u drugoj polovini I veka posvedočen relativno veliki broj regruta iz istočnih provincija. Legija XV Apollinaris je 63. godine odvedena u rat protiv Parčana. Od 66. do 71. godine boravila je u Siriji i susednoj Judeji, gde je ratovala protiv pobunjenika.⁵⁸ Gubici koje je trpela nadoknađivani su regrutacijom u istočnim provincijama. Sedmorica legionara su unovačena u Siriji (od gradova su posvedočeni Cirus, Beritus i Antiohija). *Origo* Tita Flavija Isaura glasio je *Αστυपालαια*, tj. *Astypalaia* (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 10). Reč je o gradu Astipalaji na istoimenom ostrvu u Karpatskom moru, koji je u rimsko doba uživao status *civitatis liberae*.⁵⁹

Još trojica vojnika legije XV Apolinaris bila su iz istočnih provincija. Gaj Longinije Satumin (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 29) i Gaj Bebije Bas su regrutovani u Hijerapolisu (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 59). Pretpostavka daje reč o Hijerapolisu u Siriji⁶⁰ u potpunosti odgovara istoriji legije XV Apollinaris i njenom boravku u pomenutoj provinciji i susednoj Judeji. Treba napomenuti, međutim, da u obzir dolazi i istoimeni grad u Frigiji,⁶¹ a možda i Kastabala u Kilikiji ili Kom ana u Kapadokiji. Poslednja dva grada u nekim izvorima nose naziv *Hierapolis*.⁶² Marko Julije Klemens je bio upisan u tribu *Collina*, a rođen u Halkidi (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 33). U Rimskom carstvu je postajalo više gradova sa ovim nazivom, a najznačajniji su bili na Eubeji i u Siriji.⁶³ Budući da je legija XV Apollinaris, kao što smo već naveli, boravila u Siriji i Judeji, pretpostavljamo da je Klemens unovačen u sirijskoj Halkidi.⁶⁴ Sa istoka Carstva je mogao biti i Tit Alfijen, čiji *origo* i kognomen nisu sačuvani (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 24). Na ovu mogućnost

⁵⁵ I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, Helsinki 1965, 264 (*Verecundus*), 285 (*Salutaris*), 293 (*Quartilla*).

⁵⁶ H. Krahe, *Lexicon altillyrischer Personennamen*, Heidelberg 1929, 37 sq.; A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrer*, Wien 1957, 122 sq.; Alföldy, *PND* (n. 13), 185 sq.

⁵⁷ M. Mirković, *Sirmium – It's History from the I Century A.D. to 582 A.D.*, *Sirmium* 1, 1971, 25.

⁵⁸ Mosser, *Steindenkmaler* (n. 1), 150 sqq. Cf. E. Wheeler, *Legions de Rome* (n. 1), 275 sqq.

⁵⁹ Plin. *HN* IV 71.

⁶⁰ Cf. Forni, *Reclutamento* (n. 32), 185.

⁶¹ Plin. *HN* V 105; Ptol. *Geogr.* V 2, 17, 18.

⁶² Cf. Ruge, *RE* X/2, 1919, 2335 sq., s. v. *Kastabala*; idem, *RE* XV/1, 1921, 1127 sq., s. v. *Romana*, n° 2.

⁶³ Cf. *RE* III 2077–2092, s. v. *Chalkis*.

⁶⁴ Cf. For ni, *Reclutamento* (n. 32), 185; Mosser, *Steindenkmaler* (n. 1), 181 ad n° 33.

ukazuje triba *Collina*, kojoj je pripadao veliki broj rimskih građana iz istočnih provincija.⁶⁵

Broj Italika je u legiji XV Apollinaris u drugoj polovini I veka trostruko manji nego u prethodnom razdoblju. Gradovi severne Italije, pre svega Venecije i Histrije (Kremona, Opitergijum i Patavijum), ostali su glavni izvor regruta. Legionarima iz severne Italije po svoj prilici treba pridružiti i Lucija Pelartija Celera Julija Montana (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 14). Kao njegova triba navedena je *Lemonia*, kojoj su pripadali samo gradovi u Italiji.⁶⁶ Pelartije je najpre 16 godina služio u pre torijanskoj gardi, pa je kao *evocatus* prekomandovan u legij u XV Apollinaris. Pošto je pod Domicijanom časno okončao vojnu službu, nastanio se u Akvileji. Izbor ovog grada za povratak civilnom životu ukazuje da bi Pelartijev zavičaj najpre trebalo tražiti u Veneciji i Histriji. Možda je reč o Parencijumu, čiji su građani pripadali tribi *Lemonia*.⁶⁷

Već smo napomenuli da su u drugoj polovini I veka među italskim regrutima u Kamuntumu preovlašivali vojnici sa severa. Samo dvojica legionara unovačena su u srednjoj Italiji, u Ekvikulima u Samnijumu. Pretpostavka prema kojoj je jedan od njih, po imenu Lucije Kasije Alban (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 22), bio iz Ekvuma u Dalmaciji, zasnovana na tribi *Claudia* i skraćenci *Aeq()* za *origo*, čini se malo verovatnom.⁶⁸ *Claudia* je posvedočena kao pseudotriba Klaudijeve kolonije u Dalmaciji, upisane u tribu *Tromentina*.⁶⁹ Pseudotribe se javljaju tek od sredine II veka,⁷⁰ a Albanov epitaf je nastao za Domicijanove vlade.⁷¹ Stoga bi skraćeni *origo* našeg vojnika trebalo pročitati kao *Aeq(uiculis)*. Tome odgovara i triba *Claudia*, u koju su upisani građani ovog grada u Samnijumu.⁷² Među italske regrute verovatno treba svrstati i Kvinta Atilija Primusa (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 13). Njegovoj tribi *Voturina* pripadali su isključivo gradovi u Italiji. S obzirom na prevagu legionara iz severne Italije, on je pre mogao biti rođen u Placenciji ili Bergomumu, nego u Ostiji.⁷³ Kao triba veterana čije ime nije sačuvano navedena je *Oufentina* (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 205), u koju su bili upisani samo gradovi u Italiji.⁷⁴ Stoga pretpostavljamo da je naš veteran bio Italik.

⁶⁵ *Diz. ep.* II 408 sq.; G. Wissowa, *RE* IV 481.

⁶⁶ Kubitschek, *Imp. Rom.* (n. 5), 271.

⁶⁷ Kubitschek, *Imp. Rom.* (n. 5), 113. Mosser, *Steindenkmäler* (n. 1), 172 ad n° 14 navodi da je Pelartije verovatno regrutovan u Boniniji.

⁶⁸ B. Galsterer-Kroll, *Untersuchungen zu den Beinamen der Städte des Imperium Romanum*, *Epigraphische Studien* 9, 1972, 121, n° 317. Mosser, *Steindenkmäler* (n. 1), 176 ad n° 22 navodi obe mogućnosti, Ekvikule i Ekvum.

⁶⁹ G. Alföldy, *Dalmatien* (n. 33), 119.

⁷⁰ G. Forni, *Le tribu Romane III/1: Le psuedo-tribù*, Roma 1985, 27.

⁷¹ Mosser, *Steindenkmäler* (n. 1), 176 ad n° 22.

⁷² Kubitschek, *Imp. Rom.* (n. 5), 48.

⁷³ Kubitschek, *Imp. Rom.* (n. 5), 272.

⁷⁴ Kubitschek, *Imp. Rom.* (n. 5), 271.

Poreklo dvojice vojnika koji su u legiji XV Apollinaris služili u drugoj polovini I veka nije moguće do kraja razjasniti. *Origo* Seksta Julija Kvintila uklesan je u skraćenom obliku *Anti()*, dok je kao triba navedena *Sergia* (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 28). Prema opšte prihvaćenom mišljenju u modemoj istoriografiji, naš vojnik je bio regrutovan u Antiohiji u Pisidiji.⁷⁵ Ne treba, međutim, odbaciti ni mogućnost daje bio iz Antinuma u Samnijumu. Ovaj grad na teritoriji Marsa takode je pripadao tribi *Sergia*.⁷⁶ Gaj Akvilonije Statut rođen je u gradu čiji je naziv dat u skraćenom obliku *Pet()* (Mosser, *Steindenkmaler*, n° 91). Forbek je skraćenicu razrešio kao *Pet(ovione)*.⁷⁷ Treba napomenuti, međutim, da su građani Petoviona pripadali tribi *Papiria*.⁷⁸ Kako je kao triba našeg vojnika navedena *Fabia*, čini se verovatnim da je regrutovan u Patavijumu u Veneciji i Histriji.⁷⁹ Moguće je da je klesar napravio grešku i umesto *PAT* urezao *PET*.

Podaci o poreklu vojnika, sačuvani na natpisima, ukazuju na dva perioda u regrutaciji legije XV Apollinaris. U prvoj polovini I veka, pre njenog odlaska na istok, najbrojniji su bili Italici. Među njima su dominirali vojnici iz Severne Italije, pre svega iz Venecije i Histrije, oblasti koja se graničila sa Panonijom. Broj provincijalaca je bio relativno mali. U Karnuntumu je posvedočeno prisustvo legionara iz Narbonske Galije, Norika, alpskih provincija i Makedonije. Ova slika se u znatnoj meri izmenila u drugoj polovini I veka, po povratku legije XV Apollinaris sa istoka. Broj vojnika iz zapadnih i istočnih provincija trostruko je veći od broj a Italika, a područje regrutacije je prošireno. Legionari u Karnuntum dolaze iz galskih provincija i Norika, kao i ranije, ali i sa Rajne i iz Trakije. Pored toga, počela je i lokalna regrutacija u Panoniji. Izgleda da su glavni izvor regruta u provincijama bile veteranske kolonije (na primer, *Ara Agripinensium* u Germany i ili Savarija u Panoniji). Onomastički podaci ukazuju da je među panonskim regrutima bilo i domorodaca. U legiji XV Apollinaris je u drugoj polovini I veka posvedočen i relativno visok broj vojnika iz istočnih oblasti Carstva. Sva je prilika da su unovačeni dok je jedinic boravila na istoku (63–71. godine).

⁷⁵ E. Vorbeck, *Militärinschriften aus Carnuntum*, Wien 1954, n° 180; For ni, *Reclutamento* (n. 32), 176; Mócsy, *Bevölkerung* (n. 13), 237, n° 154/48; Mosser, *Steindenkmaler* (n. 1), 179 ad n° 28.

⁷⁶ Kubitschek, *Imp. Rom.* (n. 5), 52.

⁷⁷ Vorbeck, *Militärinschriften*. (n. 75), n° 156.

⁷⁸ Kubitschek, *Imp. Rom.* (n. 5), 226.

⁷⁹ Cf. Forni, *Reclutamento* (n. 32), 178; Mann, *Recruitment and Settlement* (n. 19), Table 17.1; Mosser, *Steindenkmaler* (n. 1), 211 ad n° 91.

Regrutacija legije xv apollinaris u drugoj polovini i veka

Italia – 10	Aequiculi	2	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 22, 89.
	Opitergium	2	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 20
	Bononia	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 113.
	Cremona	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 47.
	Patavium	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 93.
	Lemonia	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 14.
	Ou fen tin a	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 205.
	Voturia	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 13.
Pannonia – 14	Savaria	7	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 31, 45, 123 [2], 166, 189; <i>AE</i> 1978, 625.
	Sirmium	3	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 49, 88, 99.
	Camuntum	2	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 21, 92.
	Scarbantia	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 63.
	Siscia	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 182.
Syria – 7	Cyrrhus	3	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 60, 61, 90.
	Antiochia	2	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 83, 168.
	Berytos	2	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 36, 48.
Germania Inferior – 5	Ara	5	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 38, 111, 115,
	Agrippinensium		145, 157.
Gallia Narbonensis – 2	Dinia	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 96.
	Vienna	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 81.
Gallia Lugdunensis – 1	Lugdunum	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 82.
Noricum – 2	Virunum	2	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 37, 167.
Thracia – 1	A pri	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 165.
Sporadi- 1	Astypaleia	1	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 10.
Istočne provincije – 4		4	Mosser, <i>Steindenkmaler</i> , n° 24, 29, 33, 59.

SPISAK SKRAĆENICA

AE = *L'année épigraphique*, Paris

Diz. ep. = E. De Ruggiero, *Dizionario epigrafico di antichità romane. OPEL*
= *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum I–IV*

RE = A. Pauly – G. Wissowa, *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*

Snežana Ferjančić
Faculty of Philosophy
University of Belgrade

RECRUITMENT OF DANUBIAN LEGIONS: XV APOLLINARIS

Summary

Provinces on the middle and lower part of the Danube were garrisoned by legions throughout the early empire. Continuous presence of soldiers, originating in Italy and various provinces, accelerated the process of romanisation. The legion XV Apollinaris was stationed in Pannonia from Augustus' reign to the time of Hadrian. Epigraphic evidence reveals two distinct periods in its recruitment. During the first half of the first century A. D. the bulk of legionaries came to Camuntum from Italy. Most of them were enlisted in northern Italy, in Venetia and Histria, which lay close to the garrison province of Pannonia, as well as in other regions. This predominance of northern Italy is closely related to recruitment patterns of praetorian guard and urban cohorts, whose soldiers were usually enlisted in central and southern reaches of Italy. The amount of legionaries originating in the provinces is small compared to the number of Italians. Epigraphic evidence suggests Narbonese Gaul as one of the main areas, which is consistent with legionary recruitment in Hispania and on the Rhine during the first half of the first century A.D. Four legionaries from Macedonia were enlisted in extraordinary circumstances, probably during the revolt of 6–9 A.D. The patterns of recruitment changed considerably after the legion XV Apollinaris returned from the East (in 71 A.D.). The number of Italians diminished significantly and the western provinces (Gaul, Germany, Noricum) seem to have become the main area of recruitment. Judging by epigraphic evidence, this period saw the beginning of local enlistment in Pannonia, even among the indigenous population. Soldiers originating in eastern provinces were presumably recruited during the legion's stay in Syria and Judaea (66–71 A.D.), to cover the losses sustained in the Parthian campaign and in the Jewish War.